

<https://doi.org/10.53656/his2026-5-1-new>

Documentary Heritage
Документално богатство

НОВИ ДОКУМЕНТИ ЗА АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ ПРЕЗ 1876 ГОДИНА ОТ ОСМАНСКИЯ АРХИВ В ИСТАНБУЛ, ТУРЦИЯ

Чл.-кор. проф. д.и.н. Иван Русев
Икономически университет – Варна
Българска академия на науките

Abstract. This article aims to argue that new, significant research on the history of the April Uprising of 1876 can be conducted only if previously unknown archival documents from foreign archives are sought out and made available. Of particular importance among these is the Ottoman Archive in Istanbul (T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi / BOA), which, unlike in the past, is now accessible to Bulgarian historians. It contains valuable documents on the course of the uprising, its suppression, and its aftermath. The article provides a general description of some of these documents, with the most detailed presentation being a petition by 137 citizens of İslimic (Sliven) dated May 30, 1876. In all likelihood, the original was written in Bulgarian or Ottoman Turkish, and this is a French translation of it, intended for the Sublime Porte, specifically for the “Press Directorate” of the Ministry of Foreign Affairs. The petition is presented in its entirety, followed by comments and analyses of its content. The document provides a basis for assessing the role of a segment of the Ottoman administration (in this case, the Sliven provincial governor, Haydar Bey), which sought to protect the Bulgarian population from killings, looting, and pogroms. Senior administrators such as Haydar Bey belonged to the second generation of Tanzimat rulers, who understood well that without the implementation of a European legal system, the Ottoman Empire had no chance of survival. For them, the lives and property of the state’s Bulgarian subjects were just as important as those of the Muslims, and maintaining peace within the state was a top priority. The documents presented in the article also reveal something else, namely that the large-scale pogroms against the Bulgarian population in the spring of 1876 were carried out by the Bashi-bazouks and the Circassians, while the regular Ottoman army was primarily tasked with maintaining order and safeguarding the lives and property of the Bulgarian population, as evident from Saadoulah Bey’s account of the work of the commission charged with rebuilding the burned villages in the Plovdiv Sanjak, also presented in the article. In conclusion, it is evident that the discovery and incorporation into

scholarly research of new, previously unknown archival documents regarding the April Uprising of 1876 can provide answers to important questions – answers that historical scholarship, contemporary education, and Bulgarian society need.

Keywords: April Uprising of 1876; the Ottoman Archive in Istanbul; Ottoman Empire; historical sources; Bulgarian national Revival Period; Islimie (Sliven)

Уводни думи

Настоящата юбилейна годишнина на Априлското въстание от 1876 г. е повод за анализи и оценки относно постиженията на българската наука за това значимо събитие в нашата история. Безспорни са приносите на изследователи като Димитър Страшимиров, Христо Гандев, Константин Косев, Николай Жечев, Дойно Дойнов, Йоно Митев, Христо Йонков (Strashimirov 1907; Gandev 1976; Sbornik 1966; Mitev 1986 – 1999; Yonkov 1993; Kosev, Zhechev, Doinov 2006), а и на други за проучване и популяризиране на историята на въстанието. Опитите за това продължават и до днес, най-вече във връзка с годишнините от събитието, когато по традиция се организират научни форуми и се публикуват научни съчинения (Aprilskoto, 2017; Aprilskoto, 2022; Petkov, Shopov 2025; Mitev 2026). Същевременно цялата тази обемна литература, а и дистанцията на времето ни позволяват да направим важни констатации и заключения. Считам, че с голяма доза основание може да се каже, че основната част от историческия разказ за Априлското въстание се гради на спомени, на мемоари, някои от които са доста по-късни от времето на събитието. Началото на тази тенденция е поставено още с първите публикации, тези на Захари Стоянов, Стоян Заимов и на ред други участници. Тя е продължена от първия учен историограф на въстанието – Димитър Страшимиров, макар самият той да е и първият, който се опита да насочи вниманието към историческия документ като научна основа на историческото изследване (Strashimirov 1908). Същата тенденция се наблюдава и впоследствие при следващите академични „истории“ на събитието, които в голяма степен се доверяват на мемоарите, на данните в огромния масив от спомени, удостоверения, свидетелства, молби за пенсии и пенсионни дела на участници във въстанието, писани доста след 1876 г. Това обстоятелство много често води до „изкривяване“ на обективния исторически разказ, до налагане на митове и легенди, на чужди за съвременния човек клишета. Впрочем тази констатация е споделяна неведнъж от съвременните учени, и то от добри познавачи на политическата история на Българското възраждане. В последната книга на Пламен Митев четем следното: „част от клишетата [за Априлското въстание – б.м. И.Р.] се дължат на оскъдния документален материал, с който разполагаме понастоящем за отделни събития и личности, пряко или косвено свързани с подготовката и развоя на Априлското въстание“ (Mitev 2026, p. 10).

Разбира се, има и много добри опити за издирване и публикуване на архивни документи за въстанието, като сред тях се откроява тритомният сборник с

документи „Априлско въстание 1876 г.“ (1954 – 1956) – едно издание, което отдавна се е превърнало в библиографска рядкост. Дори да се направи ново, осъвременено издание на тритомника (идея, над която силно препоръчвам да се помисли), няма как да не отчетем, че българските архивни извори за въстанието са отдавна известни и трудно може да се очаква откриването на нови такива, непознати до момента. Тогава накъде да се насочат усилията? Без съмнение към чуждите архиви. Сред тях с приоритет се ползват турските.

В предговора на третия том от споменатата тук тритомна документална поредица от началото на 50-те години на миналия век, включващ османски документи за Априлското въстание, съставителят д-р Борис Недков прави две много важни констатации. Първата от тях е, че голяма част от османските архиви са били унищожени у нас след Освобождението „поради невежеството и небрежността на българските буржоазни управници“¹, което води до извода за безследно погубени важни свидетелства за епохата. Втората констатация на д-р Недков е следната: „За съжаление, достъпът до Турския държавен архив е затворен за нас по редица причини. Ние не можем да разполагаме с документите, които се намират в него и които непременно ще дадат възможност за по-цялостното изяснение на редица въпроси във връзка с причините, организацията, хода и разгрома на Априлското въстание“ (Nedkov, Burmov 1956, р. 3). Това е реалната действителност за времето, когато е съставена тази книга, и тя остава същата през следващите години, дори десетилетия, та чак до 90-те години на XX в. Томът с османски документи от 1956 г. има и още една особеност – почти всички поместени в него документи произхождат от архиви на Дунавския вилает, следователно мнозинството от тях се отнасят за Търновския и Врачанския революционен окръг, докато за Сливенския и Панагюрския „са дадени твърде малко документи въпреки богатството от събития в средногорските и природопските краища“, отбелязва д-р Недков (Nedkov, Burmov 1956, р. 10).

Днес ситуацията с достъпа до турските държавни архиви е коренно различна, а българската историческа наука все още не съумява да реагира адекватно на тази промяна. Османският архив в Истанбул² е напълно достъпен за чужди учени, в това число и за български, но всички подобни опити досега са дело на личната инициатива на отделни български учени и малки екипи, липсват сериозни инициативи и проекти, насочени към системно и професионално издирване на документи по важни, значими теми от нашето минало, включително и относно дискутираната тук тема за Априлското въстание. Дори само бърз преглед насочва към интересни документи в Османския архив относно дейността на революционерите и формирането на четите в Румъния през пролетта на 1876 г., събитията в Батак, в Сливенско и Новозагорско и др. В подкрепа на подобно твърдение, настоящата статия има за цел да представи някои от тези документи.

Новооткрити документи за въстанието в Османския архив – кратки бележки

Един общ преглед на каталога на Османския архив и търсене по ключови думи насочва към поредица от документи, свързани с въстанието в българските земи през пролетта на 1876 г. Накратко ще представя някои от тях.³

1) Писмо на френски език от 14 юни 1876 г. от външния министър на Османската империя Мехмед Рашид паша до посланиците на Франция, Русия и Германия, с което ги информира, че в. „Нова България“, издаван в Букурещ, е забранен за разпространяване в Османската империя, тъй като неговият първи брой открито призовава към бунт българското население.⁴ Както е добре известно, в. „Нова България“ е последният вестник на Христо Ботев, като единствено неговият брой първи, издаден на 5 май 1876 г., е под редакцията на Ботев. От документа става видно, че именно този брой е причината за наложената забрана. Интересно е да се отбележи още, че това писмо е написано само ден преди трагичната смърт на Мехмед Рашид паша, починал ден по-късно, на 15 юни 1876 г. след атентат, извършен срещу него (Biography 1886, p. 761).

2) Документ на френски език без дата, но със сигурност от лятото или втората половина на 1876 г.⁵ Става дума за кратко изложение на правилник, изготвен от Садулах бей (Saadoulah Bey) за работата на комисията, натоварена с възстановяването на изгорелите села в санджака Филипополи (Пловдив). Определят се дневните възнаграждения на членовете на комисията, която трябва да регистрира щетите и да предложи решения. Поради приближаването на зимата жителите на всички пострадали села, независимо дали са мюсюлмани или християни, трябва да бъдат приканени да окажат помощ. Чорбаджиите ще разделят населението на три групи: хора, които могат да платят на работниците, за да им поправят къщите; хора, които могат да платят, но в бъдеще (за тях са нужни поръчители); и такива, които никога няма да могат да платят. Къщите на хората от третата група ще бъдат възстановени безплатно от държавата. Разчита се непострадалите села и общности да окажат помощ на пострадалите, и се създава нужната за целта организация. Констатира се, че християните са по-пострадали, и се дават конкретни примери. От четири месеца християните (българите) са били принуждавани да работят ангария, като този факт е потвърден с документ, скрепен с подписите на петима чифликчии мюсюлмани (турци). Възлагат се надежди на местните власти и на Уолтър Беринг, за да се възстанови правовият ред. Безредиците са причинени от групи черкези, поради което се препоръчва в района да се разположи редовна армия, която да гарантира живота и собствеността на българските селяни.

Доколко предназначеният в документа мерки са реализирани и дали са дали конкретни резултати, може да се прецени само ако се открият други документи за периода и по темата (със сигурност такива има в архива), но въз основа на представения документ могат да се направят някои важни конста-

тации. Съставителят на документа Садулах бей ни е познат като османски дипломат в по-късния период: той е посланик на Османската империята в Берлин и в това си качество подписва Санстефанския прелиминарен договор (1878 г.) и Берлинския договор (1878 г.), впоследствие е посланик във Виена, където през умира през 1891 г. (Mnogotomna istoria 1987, pp. 464, 474). Очевидно през лятото и есента на 1876 г. той все още е в държавата и на него му се възлагат важни държавни мисии.

Другият споменат, Уолтър Беринг, представен в документа като „консул“, всъщност по онова време е втори секретар на посолството на Англия в Цариград и без съмнение на него се възлагат големи надежди за възстановяване на правовия ред в държавата след кървавите събития по време на Априлското въстание. Той е съставителят на следващия документ, който ще бъде представен тук.

3) Доклад на френски език, изготвен от Уолтър Беринг през 1876 г., за престъпленията на башибозука в Батак и показанията, които вече са дадени пред анкетната комисия.⁶ Беринг привежда множество доказателства, по които може да се съди, че турците правят всичко възможно, за да попречат на обективното разследване. Подробно са коментирани показанията на четирима мюсюлмани, които са свидетели и участници в събитията. Остава впечатлението, че мюсюлманите членове на разследващата комисия искат да бъдат осъдени само Ахмед ага (Барутанлията) и Ахмед Чауш от каза Булак, а да бъдат оправдани Мито Бекташ, Али Пешливан, Кючук Халил и Ахмед Чауш от Дарково. Според Беринг това е несправедливо решение, особено що се отнася до Мито Бекташ, който е сред най-виновените за извършените убийства. Англичанинът е категоричен, че Али Пешливан трябва да бъде осъден на смърт, а Кючук Халил да бъде осъден за кражби. Очевидно е, че назначената комисия не иска да даде присъди за грабежите. Трябва да се изиска от турските селяни, участвали в грабежите, в кратък срок да възстановят на пострадалите българи откраднатото. Дипломатът е твърде критичен към работата на подобни местни комисии. В случая виновените са сведени само до петима, а реално те са много повече. Той дава и други примери в подкрепа на твърдението си. Според друг списък, посочва Беринг, от 34-ма обвинени турци само четирима са били осъдени. Двама са осъдени на 6 седмици затвор, а трима от четиримата – да платят 97 гроша, сумата, определена според „мазбатата“⁷ на съда за това, че е свикано спешно заседание. Причината, посочена от Беринг за тези толкова леки наказания, е, че „не е била използвана сила, а само въздействието на страха“. Според англичанина, Хамди бей – председателят на комисията, разследваща случилото се в Батак, не познава „Закона“, но „...за щастие в крайна сметка „мазбатата“ беше върната за преразглеждане“ – така завършва докладът на Уолтър Беринг.

Представените документи, и особено последният са добро доказателство на лансираната тук по-горе теза, а именно, че поради липса на достатъчно

обмен изворов материал от самата епоха понякога изпадаме в грешни преценки и твърдения. В съвременната българска историография на английския дипломат Уолтър Беринг е поставена категорична оценка – той е определен като „открит туркофил“ (Mnogotomna istoria 1987, p. 413). Но последният документ – докладът, съставен от самия него през 1876 г., ясно и недвусмислено сочи точно обратното: че Беринг полага усилия цялата истина за кървавата драма през пролетта на 1876 г. да излезе наяве, и че неговите пристрастия са на страната на пострадалите българи, а не на турците, които извършват пресъпленията.

4) Петиция до султана, подадена от граждани на Сливен, в превод на френски език, с дата 30 май 1876 г.⁸ Петицията дава ценна информация за събития и личности, свързани със събития в Сливен и Сливенския санджак през м. май 1876 г. Анотацията, направена на документа в електронния каталог на архива, е неточна.

Направеното тук представяне на четирите документа е само насочващо. За да бъде анализирано тяхното съдържание, е необходимо „засичане“ на съдържащата се в тях информация чрез издирването на други документи, включително и на такива от Османския архив. Трябва да се има предвид, че това е напълно възможно, но е желателно проучването да се прави на място в архива, тъй като електронният каталог често съдържа грешки и неточности, като някои от документите не са описани правилно в каталога.

Петиция до султана от граждани на Сливен, 30 май 1876 г.

Това е интересен със своето съдържание документ, който потвърждава и допълва вече познати сведения за града и района през пролетта на 1876 г., поради което тук ще бъде представено цялостно и коментирано неговото съдържание.

ПРЕВОД НА ДОКУМЕНТА:

Висока порта

Министерство на външните работи

Дирекция за пресата

(Превод от български език)

Ваше величество

След молитвите, които отправяме всяка минута към Всевишния за дълго царуване на нашия величествен владетел султан Мурад Хан и за просперитета на неговата славна империя; след искрената признателност и дълбоката благодарност, които изпитваме към славното и благословено управление на Ваше Височество, ние, долуподписаните, верни и смирени поданици на нашия Император и Отец, смирено обръщаме Вашето внимание към следното:

Ваше величество

Нещастията, които наскоро се случиха тук-там в Империята – нещастия, които без съмнение бяха дело на няколко злонамерени лица отвън – в крайна сметка обхванаха и нашите мирни и спокойни провинции. Вследствие на тези безредици преди 20 дни в нашия град избухна размирие сред башибозуците, при което загинаха няколко мирни български граждани; вследствие на тези безредици се стигна също до пълно ограбване от страна на черкезите и башибозуците на почти всички български села в нашата каза, както и до унищожаването на нещастното село Бояджик, което бе подозирано (по клеветата). Шест или седем села, наречени Беи-тепелер, щяха да споделят същата съдба, ако неуморната бдителност, активността и мирните и човечни чувства на нашия мютесариф Хайдар бей не бяха предупредили жителите, за да ги предпазят от това нещастие. В подкрепа на това е достатъчно да се каже, че докато Негово Превъзходителство Шевкет паша вече се беше отправил към споменатите села, за да ги накаже, и докато Негово Превъзходителство Хайдар бей, който се отличава с опита си, вярвайки, че може би вследствие на клеветите съдбата на тези села вече е била предрешена, обмисляше начини да предотврати последствията от подобни клевети и да запази императорската градина непокътната, в този момент нашият митрополит, вдъхновен от филантропично чувство, за да може по някакъв начин да послужи на държавата и на населението, се яви пред Негово Превъзходителство Хайдар бей, за да го помоли да му даде разрешение да отиде и да присъства при решаването на съдбата на споменатите села. Въпреки че Негово Превъзходителство Хайдар бей отказа такова разрешение, митрополитът със смирение настоя на решението си. Накрая Негово Превъзходителство Хайдар бей се съгласява с молбата на митрополита и му връчва препоръчително писмо до Шевкет паша. Митрополитът се отправя при Шевкет паша, който му отправя няколко забележки относно дръзкото му поведение, което излиза извън рамките на задълженията му. След като се срещна няколко пъти с Шевкет паша, митрополитът успя, с много молби, да го отклони от предубеждението му срещу селата. Шевкет паша най-накрая се съгласи да изпрати в селата каймакама на Йени-Загра [Нова Загора] и митрополита. Те завариха селяните необзети от революционни идеи, а объркани от страх пред опасността, на която бяха изложени от страна на башибозуците. След като утешиха селяните, каймакаминът и митрополитът се отправиха при Шевкет паша, а той остана доволен от успешното изпълнение на мисията си.

Въпреки че в тези бурни времена българското население е било ограбено от башибозуците и е било лишено от цялото си имущество, и въпреки че последните са извършили множество убийства сред това население, то все пак благодарни на Бога за това, че е запазил живота му. Що се отнася до

градовете, за тях ще кажем нещо друго: там неуморните усилия на нашия мютесариф и неговите благосклонни заповеди към каймакамите успяха още от самото начало да спрат злото и да запазят живота и имуществото на жителите. Ето защо ние, долуподписаните жители на град Ислимие [Сливен], изразяваме на Негово Величество султан Мурад Хан нашата искрена благодарност за това, че в тези критични обстоятелства имахме мютесариф като Хайдар бей. Молим Ваше Височество да ни позволи да разполагаме завинаги с такъв мютесариф, чието мъдро поведение напълно оправдава нашата благодарност към имперското правителство. По същия начин не можем да не изразим благодарността си към нашия наиб, Осман Ефенди, който се отличава в изпълнението на задълженията си с мъдрост и доброта.

Накрая, с надеждата, че молитвата ни ще намери благосклонно приемане в сърцето на Ваше Височество, молим Всевишния да удължи дните на нашия владетел, султан Мурад Хан, и да укрепи завинаги неговата империя, и ние сме и следват 137 печата.

30 май 1876 г.

Ислимие, Одрински вилает

Коментари и анализ

Петицията на 137 сливенски граждани до султана с дата 30 май 1876 г. дава повод за интересни коментари и анализи. Както е посочено в началото, оригиналът на петицията е бил на български език, а представеният тук вариант е неин превод на френски език, предназначен за Високата порта, по-конкретно за „Дирекция на пресата“ към Външното министерство. Няма съмнение, целта на превода е да се даде по-голяма гласност на документа и той да се огласи сред посланиците на чуждите държави в Цариград, а вероятно и в чужбина.

През XIX в., и особено през третата четвърт на века Сливен се утвърждава като значим градски център – административен и стопански, с активен градски елит, с дейно българско общинско самоуправление, което разширява своите правомощия дори над границите на града и казата. С решение на Църковно-народния събор от 1871 г. Сливен е определен за седалище на митрополит и първият, който заема този висш църковен пост – Сливенският митрополит Серафим, се откроява с активна дейност не само по църковните дела, но и по светските, особено във времето на бунтовната 1876 г. Настоящият документ потвърждава и надгражда известното досега по всяка от тези теми.

Петицията на сливенци до султана от 30 май 1876 г. не е прецедент в тяхната практика. Известни са поне още два такива документа. На 4 август 1868 г. по подобен начин те заявяват своята позиция относно събитията, случили се във връзка с преминаването на р. Дунав и похода на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа⁹, а на 24 май 1876 г. отново с подобно изложение жителите на Сливенския санджак представят случилото се в областта през същия ме-

сец: формирането на чета от 40 души, излязла в Балкана, която дава повод на местното турско население и на башибозука да извърши нападения над българите; представени са и безчинствата на редовната турска войска и башибозука в с. Бояджик и в с. Беш тепе (дн. Пет могили, Новозагорско)¹⁰.

Всъщност събитията, описани в петицията от 30 май 1876 г., вече са добре известни (Табakov 2021, pp. 248 – 253). Документът потвърждава активната роля, която сливеният мютесариф Хайдар бей и Сливеният митрополит Серафим изиграват в предотвратяването на още повече безчинства от страна на военната част на Шевкет паша както в района на санджака, но и най-вече в самия град Сливен. Няма съмнение, двамата имат голямата заслуга за спасяването на града в тези смутни дни. Списъкът на заслужилите за опазването на мирното население от погроми, според новооткритата петиция, се увеличава с каймакама на Нова Загора и с наиба Осман ефенди, вероятно помощник кадия в Сливен.

Какво се знае за Хайдар бей според местните спомени, пресъздадени от историка на града д-р Симеон Табаков? Той е дошъл в Сливен от Търново, пише д-р Табаков, а след Сливен е преместен в Гюмюрджина или „следователно е понижен“. Заради застъпничеството си за българите и за това, че развежда лично из Сливен Шевкет паша, „за да му покаже, че няма в него въстаници“ и че „съветвал въоръженото турско население да сваля оръжието си и да се прибере по домовете си“, турците „почнали да шепнат помежду си, че той не бил чист турчин, а гяурин (неверник)“ (Tabakov 2021, p. 250).

Какво ни показват османските архивни документи и българската възрожденска преса за Хайдар бей? Историята е почти същата като тази, разказана от д-р Симеон Табаков, но с някои важни, допълнителни детайли. До 8 януари 1873 г. Хайдар бей е на поста търновски мютесариф, като на тази дата той е преназначен за мютесариф на Серес (Сяр, Сироз) на мястото на Рауф паша, който отива на лечение в Цариград¹¹. Три години по-късно, на 12 февруари 1876 г. Хайдар бей е преназначен от мютесариф на Серес за мютесариф на Сливен¹². В Сливен той пристига на 24 февруари, придружен от новоназначения в града наиб Хавуз Осман Нури ефенди, представен като „бившия протоколист (векли-кятиби) на Шейхюл-Ислямът“¹³. Това е същият Осман ефенди, към който са отправени похвали в петицията от 30 май 1876 г. Очевидно много скоро двамата управници на санджака се сработват добре в управлението на града и областта и това не остава незабелязано от местното население. Преди пристигането им в Сливен е извършено тежко тройно убийство на българско семейство (убити са Стоян кожухарина от Клуцохор, съпругата му и техният чирак) от пребиваващи в града „арнаути бозаджии“, което само за няколко дни е разкрито благодарение „деятелността и правдолюбието на Н. Пр. Хайдар бей, ... който взема строги мерки във всяко отношение за издирването“ и наказването на виновните¹⁴.

Съвсем ново турско документално издание, представящо досиета на танзиматската администрация, съхранявани в Османския архив в Истанбул, внася допълнителна яснота за професионалната кариера на Хайдар бей (Мехмед Хайдар бей). Той е роден в османската столица през 1254 г. по хиджра (1838/1839). Баща му Шакир ефенди е заемал длъжностите дефтердар и каймакам на различни места в империята – т.е. Мехмед Хайдар бей се явява второ поколение във висшия елит на държавното управление. За успешната кариера на Хайдар спомага и доброто образование, което получава. Завършва Мектеб-и Маариф-и Адлие (Mekteb-i Maarif-i Adliye) – основно училище към джамията „Султан Ахмед“, в чиято учебна програма са включени светски предмети и обучение на френски език с цел подготвянето на правителствени служители и преводачи. Едва осемнадесетгодишен, постъпва като кандидат-чиновник в „Сметната служба за разходите“ към Министерството на финансите. По-късно работи като писар и деловодител, за да достигне през 1864/1865 г. до позицията „Директор на канцеларията на Търновския санджак“ с годишна заплата от 2500 гроша. През следващите 15-ина години Мехмед Хайдар бей е последователно помощник-мютесариф на Русенския санджак, мютесариф на Търновския санджак със заплата 10 000 гроша, мютесариф на Серския санджак със заплата 6500 гроша, мютесариф на Ислимие (Сливен) със заплата 8000 гроша, а през 1296 г. по хиджра (1878/1879) е назначен за чиновник по заселването на преселниците в Солунския вилает с годишна заплата 7500 гроша. В досието му специално е отбелязано, че от заеманите длъжности е бил освобождаван поради служебни премествания или административни промени, но срещу него никога не е било подавано оплакване и не е бил изправян пред съд. Солунският валия Ръфат паша пише следното: „Доброто служебно поведение на споменатия Хайдар бей ефенди по време на неговото управление като мютесариф на Търново и като помощник на мютесарифа на Русчук, както лично съм наблюдавал, когато се намирах в Дунавската област, така и след пристигането му в Солун като чиновник по заселването на преселниците, показва неговото усърдие и старание при доброто изпълнение на службата. Поради това се удостоверява, че той принадлежи към хората, отличаващи се с опитност и административна способност“ (Yiğit, Hoşol 2026, p. 66).

Интересна е информацията в началото на петицията за „злонамерените лица отвън“, които са причинители на „нещастията“, т.е. на въстанието през пролетта на 1876 г. Това сведение не е новост в обясненията за причините, които провокират бунта на българското население, среща се и в други документи от епохата, но конкретно за Сливен и сливенци то вероятно има отношение към агитацията на местния революционен деец Димитър Топалов, пристигнал от Румъния, който убеждава своите съграждани да не въстават, а да изчакат идващите многобройни чети отвъд Дунава, начело с ген. Кишелски (Kosev, Zhechev, Doinov 2006, p. 401).

Кои са 137-те сливенци, които „стоят“ зад печатите в края на петицията? Лични печати по онова време имат граждани със значима стопанска дейност, главно по-едрите търговци, както и такива с активни обществени позиции – свещеници, общински първенци и др. През XIX в. Сливен е голям производствено-търговски център със силно развита текстилна протоиндустрия (Rusev 1993). Стопанският подъем води до натрупване на капитали от местните търговци карабаджии, до формиране на модерни търговски фирми, включително и на такива на едрия капитал – на лихварски и акционерни дружества (Rusev 1994). Тяхната дейност обхваща и прилежащия Сливенско-Котленски балкански район (Rusev 1999). Сливенските стопански дейци от онова време са и сред общинските първенци в града. Имената на някои от тях срещаме сред подпечаталите петицията от 4 август 1868 г.: Русчо Миркович, Александрия Белчов, Михалаки Панайотов, Панайот Минков, Коста Панчов и др.¹⁵ Танзиматските реформи извеждат българските стопански дейци и до управленския елит на областта. След реален, демократично проведен избор сред местните българи и турци в Големия салон на „главното българско основно училище“ в Сливен през февруари 1876 г. в Управителния съвет (Идаре-меджлиси) на областта са избрани Михалаки Гюлмязов, Русчо В. Миркович, Д. П. Боев, Т. Д. Кювлиев, а в Правосъдния съвет (Хукур-меджлиси) – Андоначи Икономов, Панайот Минков, Тодор Д. Бояджиев, Парашкева Бянов, Х. Стефан Х. С. Чаракчиев и Георги Н. Караминков¹⁶. Без съмнение, именно тези видни сливенци са сред първите, подписали петицията от 30 май 1876 г. чрез своите лични печати, и макар от превода на документа на френски език да не узнаваме техните имена, не можем да се съмняваме в едно такова предположение. И след като са хората от елита, то не трябва да се съмняваме в тяхната лична воля да се инициира съставянето на подобен документ, а чрез него да се преследват важни цели с оглед опазването на живота и имотите на сливенските граждани в едни такива наистина трудни времена.

Петицията на сливенци от 30 май 1876 г. показва нещо, над което погрешно съставеният във времето национален наратив не ни позволява да се замислим. Както не всички българи от онази епоха (без нито за миг да престават да са български патриоти и да се стремят към българското освобождение) не са за въстанически действия, така и не всички представители на османската власт през 1876 г. се стремят към кърваво потушаване на въстанието. Очевидно Хайдар бей е един от тези здравомислещи османски държавници, които не желаят кръвопролития и се стремят към опазване на мира в страната. В същата роля са още каймакамът на Нова Загора, сливенският наиб Осман ефенди, а със сигурност и още много други. Хайдар бей едва ли е „гяурин (неверник)“, както се носи сливенската мътва, предадена от д-р Симеон Табаков, но той със сигурност е второ поколение танзиматски управник, който добре разбира, че без налагане на европейски правов ред Османската империя няма шанс

да оцелее. От досието му узнаваме, че ползва български език също толкова добре колкото арабски и персийски. И макар след събитията в Сливен през 1876 г. да подава оставка и две години да остава без служба и заплата, през същата година той получава най-високото си държавно отличие – ордена „Меджидие“ III степен (Yiğit, Noşol 2026, p. 66). Очевидно е, че за Мехмед Хайдар бей животът и имотът на българите поданици на държавата са също толкова важни, както и тези на мюсюлманите, а запазването на реда в държавата е основен приоритет в дейността му като висш администратор. И тези негови възгледи се споделят и от други висши османски сановници, включително от тези, които му осигуряват високото държавно отличие.

Петицията на сливенци показва и още нещо – големите погроми над българското население през пролетта на 1876 г. са извършени от башибозука и от черкезите. Разбира се, има случаи на намеса при потушаване на въстанието и от страна на редовната армия – показателен е случаят с войсковата част на Шевкет паша, извършила нападението над с. Бояджик, но при умиротворяването на районите, обхванати от въстанието, на редовната османска армия по-скоро се възлагат функциите да опази реда и да гарантира живота и собствеността на българското население, както е видно от по-горе представеното изложение на Садулах бей за работата на комисията, натоварена с възстановяването на изгорелите села в Пловдивски санджак.

Привличането и включването в научна употреба на нови, непознати до момента архивни документи за Априлското въстание от 1876 г. ще даде отговори на поставените тук въпроси. А от тези отговори имаме нужда всички – историческата наука, съвременното българско образование, а и обществото ни, като цяло.

БЕЛЕЖКИ

1. Без съмнение, уточнението „буржоазни“ е направено от д-р Недков поради наложените идеологемии на времето, в което се появява документалният сборник. По-нататък той продължава обяснението си така: „Стари хора в Русе и други градове си спомнят, че много години наред бакали, зарзаватчий и други стокопродавци са обвивали продадените стоки с турски документи“ (Nedkov, Burmov 1956, p. 3).
2. Официалното име на архива е: T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).
3. Всички представени тук документи от Османския архив в Истанбул дължа на доц. д-р Николай Тодоров, за което му благодаря! Заедно с други изследователи на българската история в османската епоха доц. Тодоров участва в създаването на сериозна научна група, която издирва, публикува и въвежда в научна употреба безценни исторически извори от този огромен и все още сла-

бо използван от българските историци научен архив, поради което усилията им заслужават големи адмирации.

4. BOA, HR.SYS. 1917 42.
5. BOA, HR.SYS. 1918 12.
6. BOA, HR.SYS. 1918 20.
7. Мазбата – протокол по най-различен повод, от висши или низши органи на държавната власт (XV – XIX в.) (Velkov 1986, p. 25).
8. BOA, HR.TO. 461 41.
9. BOA, ĭ__MTZ_(04)_00004_00102_001_001.
10. Научен архив – БАН, Ф. № 1, оп. II, инв. № 1411, ч. 7 – 8, л. 1101 – 1102: Изложение на жителите на Сливенския санджак от 24 май 1876 г. относно положението в областта. Черкези и башибозуци са въоръжени от властта, за да пазят обществения ред. Описани са страхът на българите, буйството и злодеянията на башибозуците, отделни случки в разни места на санджака. Документът се състои от два листа, написан е на френски език.
11. BOA, A.}MKT.MHM. 445 26.
12. BOA, ĭ.DH. 716-50065, s. 5, 6.
13. В-к „Век“, Год. 3, № 11 от 13.03.1876 г.; в-к „Напредък“, Год. 10, бр. 83 от 28.02.1876 г.
14. В-к „Век“, Год. 3, № 11 от 13.03.1876 г.
15. BOA, ĭ__MTZ_(04)_00004_00102_001_001.
16. В-к „Век“, Год. 3, № 11 от 13.03.1876 г.

ЛИТЕРАТУРА

- АПРИЛСКОТО, 2017. *Априлското въстание 1876 година в съдбата на българския народ*. Панагюрище: ИК „Оборище“.
- АПРИЛСКОТО, 2022. *Априлското въстание. Исторически и историографски аспекти*. Панагюрище: ИК „Оборище“.
- ВЕЛКОВ, А., 1986. *Видове османотурски документи*. София: Народна библиотека „Кирил и Методий“.
- ГАНДЕВ, Хр., 1976. *Априлското въстание 1876 година*. Трето издание [погрешно отбелязан в книгата като „второ“]. София: Наука и изкуство.
- ЙОНКОВ, Хр., 1993. *Числен, социален и класов състав на революционерите в Априлското въстание 1876 г. Историко-социологическо изследване на IV революционен окръг*. София: Издателство на БАН.
- КОСЕВ, К., Н. ЖЕЧЕВ, Д. ДОЙНОВ, 2006. *История на Априлското въстание. Фототипно издание*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“.
- МИТЕВ, Й., 1986 – 1999. *История на Априлското въстание 1876 г.* Т. 1 – 3. София: Издателство на БАН.

- МИТЕВ, П., 2026. *Размисли за една епопея. 150 години от Априлското въстание*. София: Българска история.
- МНОГОТОМНА ИСТОРИЯ, 1987. *Многотомна история на България*. Т. 6. *Българско възраждане (1856 – 1878)*. София: Издателство на БАН.
- НЕДКОВ, Б. (съст.), БУРМОВ, А. (ред.), 1956. *Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи*. Т. III. Съставил и превел: д-р Борис Недков. Под редакцията на проф. Александър Бурмов. София: Държавно издателство „Наука и изкуство“.
- ПЕТКОВ, П., А. ШОПОВ, 2025. *Априлското въстание 1876 – 2026. 150 години от Българското въстание през 1876 година*. София: Български бестселър.
- СБОРНИК, 1966. *Сборник „Априлско въстание 1876 – 1966“*. София: Военно издателство.
- СТРАШИМИРОВ, Д. Т., 1907. *История на Априлското въстание*. Т. I – III. Пловдив: Издание и собственост на Пловдивската окръжна постоянна комисия.
- СТРАШИМИРОВ, Д., 1908. *Архив на Възраждането*. Т. I.
- ТАБАКОВ, С., 2021. *Опит за история на град Сливен*. Т. II. Трето издание под редакцията на проф. д.и.н. Иван Русев. София: ИК „БАРАКА“.

REFERENCES

- APRILSKOTO, 2017. *Aprilskoto vastanie 1876 godina v sadbata na balgarskia narod*. Panagyurishte: IK ‘Oborishte’.
- APRILSKOTO, 2022. *Aprilskoto vastanie. Istoricheski i istoriografski aspekti*. Panagyurishte: IK ‘Oborishte’.
- BIOGRAPHY, 1886. *Biography, Statistics, Commerce, Finance, Literature, Science, Agriculture, and Mechanical Industry*. New York: D. Appleton and Company.
- GANDEV, H., 1976. *Aprilskoto vastanie 1876 godina*. Treto izdanie [pogreshno otbeliazano v knigata kato ‘vtoro’]. Sofia: Nauka i izkustvo.
- KOSEV, K., N. ZHECHEV, D. DOINOV, 2006. *Istoria na Aprilskoto vastanie. Fototipno izdanie*. Sofia: Akademichno izdatelstvo “Prof. Marin Drinov”.
- MITEV, P., 2026. *Razmisli za edna epopeia. 150 godini Aprilsko vastanie*. Sofia: Balgarska istoria.
- MITEV, Y., 1986–1999. *Istoria na Aprilskoto vastanie 1876 godina*. Vol. 1 – 3. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- MNOGOTOMNA ISTORIA, 1987. *Mnogotomna istoria na balgaria*. Vol. 6. *Balgarsko vazrazhdane (1856 – 1878)*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- NEDKOV, B. (sast.), BURMOV, A. (ed.), 1956. *Aprilsko vastanie 1876. Sbornik ot dokumenti*. Т. III. Sastavil i prevel: Dr. Boris Nedkov. Pod redaktsiata na prof. Aleksandar Burmov. Sofia: Naika i izkustvo.

- PETKOV, P., A. SHOPOV, 2025. *Aprilskoto vastanie 1876 – 2026. 150 Godini ot Balgarskoto vastanie prez 1876 godina*. Sofia: Balgarski bestselar.
- RUSEV, I. 1993. The Bulgarian Commercial Companies during the National-Revival Period – an Economic-History of the Town of Sliven. *Bulgarian Historical Review – Revue bulgare d'histoire*, issue 1, pp. 54 – 93.
- RUSEV, I. 1994. A look at the History of Bulgarian Big-capital Companies during the Renaissance – the Credit Companies and the Trading Companies. *Bulgarian Historical Review – Revue bulgare d'histoire*, issue 1, pp. 22 – 44.
- RUSEV, I. 1999. Factory Production and Commerce in the Balkan Region during the Renaissance. *Bulgarian Historical Review – Revue bulgare d'histoire*, issue 3 – 4, pp. 48 – 74.
- SBORNIK, 1966. *Sbornik „Aprilsko vastanie 1876 – 1966“*. Sofia: Voenno izdatelstvo.
- STRASHIMIROV, D. T., 1907. *Istoria na Aprilskoto vastanie*. Vol. I – III. Plovdiv: Izdanie i sobstvenost na Plovdivskata Okrazhna Postoianna Komisia.
- STRASHIMIROV, D. T., 1908. *Arhiv na vazrazhdaneto*. Vol. I.
- TABAKOV, S., 2021. *Opit za istoria na grad Sliven*. Vol. II. Treto izdanie pod redaktsiata na prof. Ivan Roussev, DSc. Sofia: IK BARAKA.
- VELKOV, A., 1986. *Vidove osmanoturski dokumenti*. Sofia: Narodna biblioteka “Kiril i Metodij”.
- YİĞİT, Y. N. Ö. HOŞOL, 2026. *Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri*, C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- YONKOV, H., 1993. *Chislen, sotsialen i klasov sastav na revoliotsionerite v Aprilskoto vastanie 1876 godina. Istoriko-sotsiologichesko izsledvane na IV revoliotsionen okrag*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.

NEW DOCUMENTS FOR THE APRIL UPRISING OF 1876 FROM THE OTTOMAN ARCHIVES IN ISTANBUL, TURKEY

✉ **Prof. Ivan Roussev, DSc.**

Corresponding Member of The Bulgarian Academy of Sciences

ORCID iD: 0000-0002-7143-7651

SCOPUS Researcher ID: 57290233200

WoS Researcher ID AAN-4300-2020

University of Economics – Varna

77, Kniaz Boris I Blvd.

9002 Varna

E-mail: ivroussev@ue-varna.bg